

HOÀNG VĂN VÂN

NGHIÊN CỨU DỊCH THUẬT

*Sách nghiên cứu dùng cho
sinh viên hệ dịch,
sinh viên ngoại ngữ những năm cuối,
sinh viên cao học và nghiên cứu sinh
các chuyên ngành ngôn ngữ học
và ngôn ngữ ứng dụng*

NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC XÃ HỘI

Thần điều hiệp lực - tập 3

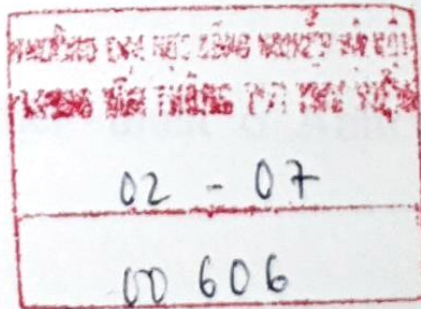
...nữ to tâm kiếm pháp", thiên hạ đã ít người địch
...hay giữ năng một mình sử dụng hai kiếm, uy lực
...mạnh. Hai người bất kể tâm ý tương thông đến
...mắt người; lúc này năng sử kiếm tuy công lực
...hàng hai người liên thủ, nhưng về độ nhanh

...đọc đường không đuổi theo Doãn Chí Bình, Triệu
...Chí Bình hai gã, ...tức giận chứa chất trong lòng
...nêu ngày, chưa biết ...ra thế nào, bấy giờ các
...si phải Toàn Chân tự giả sự trước, năng thừa
...trà, vừa ra đòn đã trúng ...h, sự bi phần
...ra. Chí thấy bạch y phát phơ, hàn
...ng kiếm như hai con ngân xà từ
...bả kia, trong giây lát
...bái Toàn Chấ
...ng kiế

HOÀNG VĂN VÂN

NGHIÊN CỨU DỊCH THUẬT

(Sách nghiên cứu dùng cho sinh viên hệ dịch, sinh viên ngoại ngữ những năm cuối, học viên cao học và nghiên cứu sinh các chuyên ngành ngôn ngữ học và ngôn ngữ học ứng dụng)

NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC XÃ HỘI

MỤC LỤC

	Trang
Lời tác giả	9
Phần mở đầu	13
Chương 1. Nghiên cứu dịch thuật trước thế kỷ XX	15
1.1. Phần mở đầu	15
1.2. Nghiên cứu dịch thuật ở La Mã cổ đại	16
1.3. Dịch kinh thánh	20
1.4. Các lý thuyết gia đầu tiên về dịch thuật	26
1.5. Nghiên cứu dịch thuật trong thời kỳ Phục hưng	28
1.6. Nghiên cứu dịch thuật ở thế kỷ XVII	31
1.7. Nghiên cứu dịch thuật ở thế kỷ XVIII	35
1.8. Nghiên cứu dịch thuật trong thời kỳ Lãng mạn (thế kỷ XIX)	39
1.9. Nghiên cứu dịch thuật trong thời kỳ hậu chủ nghĩa Lãng mạn	43
1.10. Nghiên cứu dịch thuật ở Anh trong thời kỳ Victoria	45
1.11. Tiểu kết	51
Chương 2. Nghiên cứu dịch thuật ở thế kỷ XX	52
2.1. Phần mở đầu	52
2.2. Firth	53

2.3. Jakobson	60
2.4. Nida	64
2.5. Catford	68
2.6. Wilss	71
2.7. Hatim & Mason	74
2.8. Bell	79
2.9. Titone	82
2.10. Tiểu kết	87

Chương 3. Vai trò của phân tích ngôn cảnh trong dịch **89**

3.1. Dẫn luận	89
3.2. Malinowski: Ngôn cảnh tình huống và ngôn cảnh văn hoá	90
3.3. Mô hình ngôn cảnh Firth	92
3.4. Mô hình ngôn cảnh Dell Hymes	94
3.5. Mô hình ngôn cảnh Halliday	96
3.6. Tiểu kết	103

Chương 4. Vai trò của phân tích ngữ pháp trong dịch **106**

4.1. Dẫn luận	106
4.2. Những khuyết thiếu trong các mô hình ngữ pháp hình thức	107
4.3. Ba đặc điểm của ngữ pháp chức năng	110

4.4. Siêu chức năng kinh nghiệm và sự thể hiện của nó qua hệ thống CHUYỂN TÁC hay hệ thống các KIỂU QUÁ TRÌNH	111
4.5. Siêu chức năng lôgic và sự thể hiện của nó trong hai hệ thống BÀNH TRƯỞNG và PHÓNG CHIẾU	121
4.6. Siêu chức năng liên nhân và sự thể hiện của nó qua các hệ thống THỨC, TÌNH THÁI và BIẾN THÁI	123
4.7. Siêu chức năng ngôn bản và sự thể hiện của nó qua hệ thống ĐỀ NGỮ và hệ thống TIÊU ĐIỂM THÔNG TIN	129
4.8. Tiểu kết	135
Chương 5. Vai trò của phân tích liên kết ngôn bản trong dịch	137
5.1. Dẫn luận	137
5.2. Tổ chức Đề-Thuyết và phương thức phát triển đề ngữ trong ngôn bản	137
5.3. Các phương thức liên kết ngôn bản	141
5.4. Tiểu kết	159
Chương 6. Vai trò của phân tích ngữ dụng trong dịch	160
6.1. Dẫn luận	160
6.2. Những điểm cơ bản về ngữ dụng học	163
6.3. Lý thuyết hành động lời nói	169
6.4. Hành động lời nói gián tiếp	176
6.5. Nguyên tắc cộng tác	178
6.6. Tiểu kết	182

Chương 7. Các kiểu ngôn bản và các loại hình dịch	184
7.1. Dẫn luận	184
7.2. Các kiểu ngôn bản	184
7.3. Các loại hình dịch	202
7.4. Tiểu kết	209
Chương 8. Ngôn bản khoa học và một số vấn đề liên quan đến việc dịch các ngôn bản khoa học	211
8.1. Dẫn luận	211
8.2. Một số đặc điểm của các ngôn bản khoa học	211
8.3. Tiểu kết	243
Chương 9. Một số vấn đề liên quan đến việc đánh giá chất lượng một bản dịch	244
9.1. Nhận xét tổng quát	244
9.2. Khó khăn khách quan trong việc đánh giá chất lượng một bản dịch	246
9.3. Khó khăn chủ quan trong việc đánh giá chất lượng một bản dịch	249
9.4. Có thể có một bản dịch ở ngữ đích tương đương với ngôn bản ngữ nguồn không?	253
9.5. Có thể xây dựng được những tiêu chí khách quan để đánh giá chất lượng một bản dịch không?	255
9.6. Tiểu kết	272
Chương 10. Kết luận	275
Tài liệu tham khảo	281

LỜI TÁC GIẢ

Tôi bắt đầu có ý định nghiên cứu về dịch thuật từ cuối những năm 1980. Tuy nhiên, do những hạn chế về trình độ và kinh nghiệm của bản thân và những khó khăn về tài liệu tham khảo ở trong nước cho nên phải đến tận năm 1993, ý định của tôi mới được thực hiện một phần trong đề tài luận văn thạc sĩ có nhan đề *A Functional Perspective on Translating ELT Texts from English into Vietnamese* (Bình diện chức năng của việc dịch các văn bản trong tạp chí *Dạy tiếng Anh* từ tiếng Anh sang tiếng Việt) tại Đại học Macquarie, Sydney, Australia. Sau khi về nước, nghiên cứu dịch thuật vẫn là một trong những mối quan tâm đặc biệt của tôi. Được lãnh đạo trường Đại học Sư phạm Ngoại ngữ Hà Nội nay là trường Đại học Ngoại ngữ - Đại học Quốc gia Hà Nội tạo điều kiện, tôi đã mở rộng công trình thạc sĩ của mình bằng công trình nghiên cứu cấp Đại học quốc gia với nhan đề *Nghiên cứu ứng dụng lý thuyết chức năng hệ thống vào quá trình dịch các văn bản khoa học từ tiếng Anh sang tiếng Việt* (năm 2000). Nghiên cứu dịch thuật được dựa vào hai công trình trên. Tuy nhiên, nó được mở rộng và bổ sung thêm cho phù hợp với phạm vi của cuốn sách, với nhu cầu học tập và nghiên cứu của sinh viên, học viên cao học và nghiên cứu sinh.

Để hoàn thành công trình này, tôi đã nhận được rất nhiều sự giúp đỡ cả về tinh thần và vật chất. Quan trọng nhất có lẽ là sự giúp đỡ của hai giáo sư hướng dẫn, hai nhà ngôn ngữ học nổi tiếng thế giới: GS. Ruqaiya Hasan và GS. Colin Yallop. Tôi có vinh dự được làm việc dưới sự hướng dẫn của hai Giáo sư trong 5 năm theo học và nghiên cứu tại Đại học Macquarie, Sydney, Australia.

Tôi bày tỏ lòng biết ơn của mình với GS. Ruqaiya Hasan về những lời chỉ giáo ân cần của bà trong quá trình hình thành các ý tưởng nghiên cứu công trình này. Những hướng dẫn cũng như những yêu cầu nghiêm khắc của bà đã thực sự là động lực để giúp tôi hình thành nên tư duy nghiên cứu và thực hiện công trình này. Có thể nói rằng nếu không có sự hướng dẫn của một giáo sư nổi tiếng thế giới như bà thì chắc chắn công trình sẽ khó có thể được hoàn thiện như hiện trạng của nó.

Tôi cảm ơn GS. Colin Yallop, nguyên Chủ nhiệm khoa Ngôn ngữ học - Đại học Macquarie (1994 - 1998), nguyên Giám đốc Trung tâm nghiên cứu từ điển Macquarie về sự quan tâm đặc biệt của ông đối với tôi trong thời gian tôi học tập và nghiên cứu tại khoa. Kinh nghiệm của ông vừa như là một chuyên gia về từ điển học, vừa như là một chuyên gia về các ngôn ngữ của người thổ dân Australia, và vừa như là một dịch giả nổi tiếng đã góp phần rất quan trọng vào việc giúp tôi hoàn thành công trình nghiên cứu về dịch thuật của mình.

Tôi mang một món nợ học thuật vô cùng to lớn đối với GS. M. A. K. Halliday. Những công trình của ông viết về lý

thuyết chức năng hệ thống, những bài thuyết trình ông đọc cho cán bộ và nghiên cứu sinh tại khoa Ngôn ngữ học - Đại học Sydney và khoa Ngôn ngữ học - Đại học Macquarie vào mùa hè những năm 1994, 1995 và 1996, những cuộc đàm đạo cá nhân với ông mà tôi có vinh dự được ông cho đặc ân đã thực sự mở rộng tầm nhìn và sự hiểu biết của tôi về ngôn ngữ học nói chung và về việc ứng dụng một mô hình ngôn ngữ học vào mô tả và giải thích quá trình dịch từ ngữ nguồn sang ngữ đích như thế nào nói riêng. Hy vọng rằng với việc ra mắt bạn đọc của công trình này tôi đã phần nào trả được món nợ với người thầy ở hải ngoại.

Tôi cảm ơn GS. C. N. Candlin, nguyên Chủ nhiệm khoa Ngôn ngữ học - Đại học Macquarie (1992 - 1994) và GS. D. Nunan, nguyên Giám đốc nghiên cứu và phát triển, Trung tâm Quốc gia về giảng dạy và nghiên cứu tiếng Anh, Đại học Macquarie về những nhận xét quý báu của họ trong khi đọc và chầm đề cương nghiên cứu của tôi.

Tôi cảm ơn Nhà xuất bản Khoa học xã hội đã cho phép và giúp tôi làm những thủ tục cần thiết để công trình có thể ra mắt được với bạn đọc.

Sau cùng tôi bày tỏ lòng biết ơn của riêng mình với các thành viên trong gia đình, những người đã thay tôi làm những công việc khác nhau trong nhà để tôi có thời gian hoàn thành được công trình này. Tôi đặc biệt biết ơn người mẹ đã khuất, người rất ít khi nói ra sự mong mỏi của mình

về con cái nhưng qua những gì bà đã âm thầm làm và dành cho tôi kể từ khi tôi còn thơ ấu cho đến khi tôi khôn lớn, tôi hiểu được rằng trong lòng bà muốn nói: “Con, phải học và làm việc.”

Mặc dù nhận được nhiều sự giúp đỡ quý báu nhưng chắc chắn công trình không thể tránh khỏi những sai sót. Cá nhân tôi xin chịu trách nhiệm về những sai sót này và hy vọng sẽ nhận được những đóng góp và những lời chỉ giáo chân tình của các học giả, các thầy cô giáo và các bạn đồng nghiệp xa gần.

Câu Diễn, ngày 20 tháng 10 năm 2004

Hoàng Văn Vân

PHẦN MỞ ĐẦU

Dịch là một hoạt động có tầm quan trọng trong mọi thời đại, đặc biệt là trong thế giới hiện đại. Ngày nay người ta hoàn toàn có cơ sở để khẳng định rằng dịch là một nghề theo đúng nghĩa của nó. Đội ngũ những người làm công tác biên phiên dịch trên thế giới và trong nước ngày càng trở nên đông đảo, bao gồm những thông dịch viên chuyên nghiệp, những thông dịch viên hành nghề tự do, những thông dịch viên kiêm nhiệm, và những thông dịch viên bán thời. Các ngôn bản được dịch từ ngôn ngữ này sang ngôn ngữ kia ngày càng nhiều, phong phú và đa dạng. Ngoài việc dịch các tác phẩm văn chương, văn hóa nghệ thuật, các dịch giả còn dịch nhiều loại hình ngôn bản khác nhau như phóng sự, hợp đồng kinh tế thương mại, văn hóa nghệ thuật, quảng cáo, đặc biệt là các ngôn bản (tài liệu) khoa học kỹ thuật. Dịch thuật ngày càng được quan tâm đặc biệt do kết quả của những phát triển nhanh chóng về kinh tế, khoa học và công nghệ.

Cùng với sự phát triển mạnh mẽ của hoạt động dịch thuật, nghiên cứu dịch như là một khoa học trên thế giới cũng phát triển mạnh với những công trình nghiên cứu có giá trị được đánh giá cao như các công trình của Peter Newmark (1988a, 1988b), Neubert (1983, 1984), Wilss (1982a), Nida (1975), Nida & Taber (1974), Catford (1965), Larson (1984), Hatim & Mason (1990), và Bell (1991).

Ở trong nước hoạt động dịch thuật phát triển mạnh mẽ từ giữa thế kỷ XIX. Tuy nhiên, nhìn từ góc độ nghiên cứu thì có lẽ chưa một công trình nghiên cứu lý

thuyết nào về dịch được công bố. Thỉnh thoảng xuất hiện một vài bài viết đăng trên các báo và các tạp chí (chủ yếu là các tạp chí không chuyên) dưới các hình thức trao đổi kinh nghiệm về dịch thuật. Việc đánh giá hay phê bình một dịch phẩm của một dịch giả nào đó chủ yếu dựa trên những cảm nhận chủ quan của người phê bình. Thực tế này đòi hỏi phải có những công trình nghiên cứu liên quan đến việc mô hình hoá quá trình dịch để hiểu, áp dụng và đánh giá các ngôn bản dịch một cách khoa học và khách quan. Đó là động lực chủ yếu của chuyên khảo này.

Chuyên khảo gồm 10 chương. Chương 1 tổng quan về tình hình nghiên cứu dịch thuật trên thế giới từ thời kỳ cổ Hy-La đến trước thế kỷ XX. Chương 2 kiểm tra lại một số quan điểm đương đại, điển hình trong nghiên cứu dịch thuật của một số lý thuyết gia trên thế giới từ thế kỷ XX đến nay. Chương 3 thảo luận vai trò của phân tích ngôn cảnh trong dịch. Chương 4 sơ thảo những nội dung cơ bản của ngữ pháp chức năng và thảo luận vai trò của phân tích ngữ pháp trong quá trình dịch. Chương 5 liên quan đến những vấn đề về phân tích kết cấu ngôn bản trong dịch. Chương 6 khảo sát vai trò của phân tích ngữ dụng trong quá trình dịch. Chương 7 trình bày đặc điểm của các kiểu ngôn bản và các loại hình dịch thường thấy trong thực tế dịch thuật. Chương 8 đi sâu vào khảo sát chi tiết các đặc điểm của ngôn bản khoa học và những vấn đề liên quan đến dịch các ngôn bản khoa học, lấy tiếng Anh làm ngữ nguồn và tiếng Việt làm ngữ đích. Chương 9 thảo luận một số vấn đề liên quan đến đánh giá chất lượng một bản dịch. Chương 10 tóm tắt lại những nội dung đã khảo sát và đề xuất hướng nghiên cứu trong chuyên khảo.